

Literatura in kapital

Iztok Osojnik

Kaj pomeni globalizacija sveta? To, da ga obvladuje kapital. To je povsem jasno. V postmodernem svetu se sicer zdi, da ima grobi interes kapitala le sporadično vlogo in da so zares odločilni planetarni projekti, kot so uveljavitev splošnih človekovih pravic, svobode samoodločanja, demokratičnih ustanov, zaščite okolja, borbe za ohranitev živalskih vrst, multikulturalnosti, interneta kot planetarno odprte in vsem dostopne komunikacijske mreže in podobno. A že bežen premislek nam odkrije, da gre za postmoderno ideologijo, za katero stojijo ustanove nedojemljivih globalnih kapitalskih moči (pomislimo samo na spojitev Exona in Mobila). Te ženejo brezobzirne zahteve po ustvarjanju dobička in samo zaradi medijske in komunikacijske farse (ki jo seveda v potankosti obvladujejo) so interesi mednarodnega kapitala videti kot dobrodelna akcija dobrega strička, ki nima nobene veze s krvavimi obračuni v svetu (in v katerih celo igrajo po potrebi vlogo samaritanskega mirovnega posrednika ali pa svetovnega policista), s postmodernističnim razvrednotenjem etičnih vrednot, z naraščajočo brezposelnostjo, brezdomskostjo in popolnim ravnodušjem do ljudi in nacij, iz katerih so izšli. Mednarodni kapital jih je prepustil davčni pogoltnosti njihovih držav, sam pa se je umaknil (v tem je tudi vzrok kriz socialnih programov) v dalkoplačevalske paradize (Kajmanske otoke), od koder še z večjo vnamo lupi potrošnike po celem svetu, ne glede na barvo njihove kože ali nacionalni izvor.

V tem svetu prepoznavam dve obliki znanja ali vednosti. Prva je tehnološko vedenje, kako uspeti, kako čim učinkoviteje uresničiti interese globalnega kapitalizma, tj. kako iz denarja narediti še več denarja (na primer skrivni dogovori 27 najbogatejših držav o bodočem globalnem tržnem poslovanju – MAI – ki, med drugim, avtorsko delo reducirajo na enkratno investicijo). To znanje se, kot rečeno, odeva v ideologijo postmodernistične *egalibert* (enakosti in svobode, Balibar) – za čemer seveda tiči hipokritična floskula o svobodnem trgu. Druga pa je t. i. *reflektivna vednost* (S. Žižek), ki analizira ideološke prezentacije modernega kapitalizma (recimo, prepoznanja nihilizma *tradicionalne japonske kulture*, ki ni nič drugega kot lepo poslikan zaslon, za katerim operira agresivno in ekspanzionistično japonsko gospodarstvo) in oblikuje presežno zavest o vitalnih globalnih procesih, ki presegajo ozko manihejstvo kapitalizma. Literaturo je moč najti na obeh straneh. Lahko služi obračanju kapitala in dobička, ali pa udejanjanju temeljne vednosti o teh rečeh. Na tem mestu me zanima literatura, ki se vključuje v t. i. *politično opcijo* reflektivnega mišljenja. Francoski filozof Deleuze literaturo prišteva med *tri velike forme mišljenja*, tj. znanost, umetnost in filozofijo. Nekaj podobnega velja tudi za Lacana, ki smisel analize vidi v doseganju mesta, kjer sta že bili znanost in umetnost. Ali lahko *politično* obliko mišljenja, ki preseže prag ideoloških konstruktov in razkrije presežna obzorja bivanja, razberemo tudi v literaturi? Kaj je tisto, kar jo pridruži in kvalificira v tem produktivnem, transcendentnem smislu?

Po Slavoju Žižku je to suspenz ideološkega konsenza, preseganje tradicionalnih oblik prezentacije, preboj etabliranih fantazemskih struktur oziroma Zakona. Različne nacionalne književnosti so dinamični sistemi, ki so se oblikovali v jeziku določenega naroda. Toda tisto, kar jih zares odlikuje, je Realno njihovega užitka. Deleuze pravi, da umetnost kreira senzibilne agregate, kar pomeni, da v njej užitek pride do svoje Reči. To pa se dogaja na črti preboja Zakona, tj. v točki suspenza tradicionalnih oblik, ki so zgolj *videzi* mesta užitka, torej točke manka Realnega. Literarno ustvarjanje, ki se zaveda praznega drsenja videza tradicionalnih (tj. zgodovinskih) kanonov književnosti, prepusti jezikovno normo in estetsko podobo discipliniranemu generiranju svojega užitka kot vdoru Realnega (točk

singularnosti, Deleuze). Pri tem se ne zanaša samo na refleksijo, ampak tudi na notranji občutek, ki ni več v službi ideoloških postulatov tržne ikonografije, ampak deluje zunaj nje (zunaj foucaultevske opozicije in onstran zavračanja), sledeč gonu *komponiranja in vedenja*.

Ko sprašujem po pomenu literature v današnjem svetu, se torej sprašujem o temu gonu vedenja in komponiranja v okviru globalnega gibanja kapitala. Poglejmo si to reč še z druge strani. Če gledam na nacionalno literaturo skozi prizmo globalnega kapitalskega učinka, torej v nekakšni »holivudski« perspektivi bestsellerskega obračanja denarja (čemur se v drugi obliki reče popularnost oziroma večini bralcev *prijazna* literatura /kot čevelj s police/), potem sprašujem o

kapitalskem deležu literature, o njenem založniškem deležu na trgu denarja (na primer Grishamovi romani). Čeprav po navadi, kadar govorimo o literaturi, sploh pa o »čitljivi in popularni« literaturi, nekako odmahnemo z roko in tovrstni vidik odrinemo, ta predstavlja večinski delež sodobne književnosti. Vsa tako imenovana »resna literatura«, ki si prizadeva doseči celovitejše cilje, je po materialnem deležu in učinku v današnjem svetu v primeru s knjigo kot tržnim blagom skoraj zanemarljiva. To dvojno razumevanje literature ne velja samo za svetovno, ampak tudi za nacionalne književnosti. Zato moramo najprej razčistiti, za kakšno literaturo gre. Popularno in dobičkonosno, ali še kako drugo. Tako, ki ni zgolj tržno blago, ki služi obračanju denarja (kot recimo holivudski filmi). Pomen katere je treba iskati drugje. Torej, kaj je in ali v literaturi sploh je kaj edinstvenega, zaznamujoč jo kot tako, še preden spregovorim o njej kot o nacionalni književnosti? Predpostavljam, da »resno« literaturo zaznamuje neka temeljna, univerzalna značilnost, ki je skupna vsem (nacionalnim) »resnim« literaturam kot takim. Šele ko ugotovim, kaj to je, lahko govorim o posebnih oblikah te univerzalnosti, ki odlikuje posamezne (nacionalne) književnosti (oziroma *književnosti v različnih jezikih*). Kaj je torej tisto, kar je samo literatura in česar ne nadomesti nič drugega (recimo filmska umetnost, internet ali novi mediji)?

Izrekel bom predrzno določitev. Resna literatura je oblika razodete govornice, v kateri se uresniči posamezni človek. Je jezik, ki dušo človeka potisne v

prezenco. Ta epifanični, postreflektivni domet literature se mi zdi odločilen. Človek v literaturi ne opisuje, človek se v literaturi zgodi. Človek v literaturi stopi iz sebe in se sreča z drugim v goloti (svoje in) njegove duše. Človek se v literaturi odpre za drugega, za Realno njegove biti. Ne govorim o vsebinah duše, ampak o njeni prezenci.

Izhajam torej iz preproste misli. Literatura je najprej, ne glede na svoj »nacionalni« izvor, uresničena možnost (dogodek) in srečanje sočloveka v polni prisotnosti in polnosti njegove duše. To je skupno vsem književnostim. Po drugi strani pa je vsaka nacionalna književnost mreža odločilnih značilnosti in različno prepoznavnih razlik. To se potrди v hipu, ko jaz, Slovenec, sežem po literarni predlogi iz meni tuje kulture. Naj, na primer, izberem pesem *Ama-goduka na postaji Glencoe* afriškega pesnika Oswalda Mbuyiseni Mtshalija. Čeprav govori o svetu, ki mi je popolnoma tuj, v njej brez težav prepoznam živo prisotnost človeka, ki jo oblikuje (*they'll turn us into moles that eat the gold and spit out dust*). Ne govorim o imenu, ampak o živi bitnosti, ki jo doživljam kot lastni prag neizrekljivosti tistega, kar je s to pesmijo uresničeno in polno tu. Pesem je na paradoksalen način vznik tistega, kar pogojuje manko besede, je govornica, ki se ne more izreči, a ravno s to nezmožnostjo prinaša svoje erotično in boleče Realno, svoje repetitivno valovanje, svojo v besedah se pregibajočo substanco, ki ni zunanji predmet, ampak dejavno ontološko stanje.

Zaradi tega za literaturo pravim, da je nekaj takega, kar je samo ona in česar ne more nadomestiti nič drugega.

Literatura je enost dvojne narave človekove prisotnosti: v njej, po eni strani, zaživi v svojih skrajnih dometih univerzalna (človeška) duša, po drugi strani pa polno ohranja in celo izrecno poudarja bogato ter izvirno drugačnost in tipiko okolja, iz katerega vznikaja (jezika, v katerem je napisana).

Prepoznavam torej dvojni pomen nacionalnih književnosti (pisanih v jezikih različnih narodov) v globalizacijskih procesih modernega sveta. V obliki ustvarjalnega *političnega* prostora so laboratoriji in zakladnice razlikovnih struktur istovetnosti ter soočenj z njimi, v katerih se polno uresničuje Realna Reč in užitek Drugega (predstavnik določene nacije). S tem pa na nivoju *duhovnih skupnosti* nacije (Greimas, Jung) kultivirajo politični prostor in izkušnjo univerzalnega, svetovnega, globalnega Realnega (užitka) ter tako generirajo možnost in dejstvo pla-

netarne, čeznacionalne, globalne komunikacije neposrednosti človeških duš in angažirane, z užitkom prežete »reflektivne vednosti«. V njeni luči se zdajšnjost globalnega kapitalizma kaže kot epohalni manko, ki navkljub uspešni materialni ekspanziji trga in medijski spretnosti v svoj sistem ne more zajeti umetniškega občutka (ali konceptualnega prebliska oziroma ontološkega stanja).

Kapital ga seveda lahko plača, z njim trguje in ga aplicira. Toda njegov izvor se mu izmakne, saj se oglašja iz mesta, ki ga ne generira logika dobička. S tem da ta prostor odpre in ga polno udejani, književnost (kot tudi druge politično produktivne prakse mišljenja) pripada veselju. Edina planetarna književnost, ki obstaja, so nacionalne književnosti. In njihovi antagonizmi predstavljajo sam temelj univerzalnega.

